ՀՏԴ 911.3

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

DOI 10.54151/27382559-2021.1a-82

**«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԵՐԱԶԸ» ՈՐՊԵՍ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳ:
ՁԵՎԱԿԵՐՊՄԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՔԱՂԱՔԱԿԱՆ,
ԱՇԽԱՐՀԱՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ ԵՎ ԱՇԽԱՐՀԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ
ՆԱԽԱԴՐՑԱԼՆԵՐԸ
Ներսիսյան Ա. Հ.**

Հոդվածում քննարկվել են Հայկական քաղաքակրթության զարգացման համընդհանուր հայեցակարգի ձևակերպման նախադրյալները, հնարավորությունները և հեռանկարները: Վերջիններս դիտարկվել են փոփոխվող աշխարհի տրամաբանության ներքո, երբ համամարդկային քաղաքակրթության կյանքի ցիկլային շարժընթացի նոր փուլում անհրաժեշտ է հստակեցնել սեփական առաջնահերթությունները: Ըստ այդմ՝ առաջարկվում է «Հայկական երազ» համընդհանուր հայեցակարգը, որն ունենալու է կոնկրետ դրսևորում՝ տարածության ու ժամանակի մեջ:

Հետազոտության արդյունքում ստացված եզրակացություններն ու առաջարկությունները կարող են դառնալ հասարակական, այդ թվում՝ գիտական, մշակութային, տնտեսական և սոցիալ-քաղաքական բանավեճի առարկա:

Բանալի բառեր. համաշխարհայնացում, Նոր Աշխարհ, Հայկական երազ, քաղաքակրթություն, հասարակության մշակութացում, հզոր պետություն:

Աշխատանքի նպատակը: Բացահայտել Հայկական քաղաքակրթության զարգացման համընդհանուր՝ «Հայկական երազ» հայեցակարգի ձևակերպման նախադրյալները և կոնկրետ տարածության ու ժամանակի մեջ գնահատել դրա իրականացման հնարավորություններն ու հեռանկարները:

Աշխատանքի արդիականությունը: Ժամանակակից աշխարհը գտնվում է քաղաքական, տնտեսական և մշակութային տրանսֆորմացիաների ակտիվ փուլում, որտեղ համաշխարհայինացմանը (գլոբալիզացիային) զուգահեռ ուժեղանում են տեղայնացման (լոկալիզացիայի) միտումները: Ըստ այդմ՝ Աշխարհի քաղաքական քարտեզի յուրաքանչյուր սուբյեկտ կարիք ունի հստակեցնելու սեփական պատկերացումն ու հնարավորություններն ապագա «Նոր Աշխարհում»: Այս տրամաբանությամբ պարտադրված՝ կարող ենք փաստել, որ հայրենի գիտական, քաղաքական ու հասարակական լայն շերտերի առջև ձևակերպված է սոցիալական լուրջ պատվեր, այն է՝ բացահայտել և գնահատել մեր տեղն ու դերը ապագա աշխարհում:

Հետազոտական խնդիրներ: Համաձայն առաջադրված նպատակի՝ դրվել և լուծվել են ներքոհիշյալ հետազոտական խնդիրները.

- Գնահատել աշխարհում տեղի ունեցող վերափոխումների բնույթը քաղաքակրթությունների համընդհանուր տեսության համատեքստում:
- Բացահայտել «Հայկական երազ» քաղաքակրթական համընդհանուր հայեցակարգի ձևակերպման նախադրյալները:
- Գնահատել քաղաքակրթական նոր հայեցակարգի իրացման հնարավորությունները կոնկրետ տարածության ու ժամանակի մեջ:
- Եզրակացությունների միջոցով նոր ուղենիշներ սահմանել ՀՀ պետական, քաղաքական, ազգային, քաղաքացիական ու հասարակական կառույցների գործունեության համար:

Հետազոտության մեթոդաբանություն: Հետազոտության մեթոդաբանության ընտրության հիմնական պահանջը գիտական կանխատեսման օբյեկտիվության ապահովումն է: Ըստ այդմ՝ նախ վերլուծության և համադրման մեթոդների կիառամամբ ճանաչելի են դարձել կանխատեսման ենթակա աշխարհաքաղաքական, աշխարհատնտեսական, աշխարհամշակութային օբյեկտների և երևույթների զարգացման օրինաչափությունները, իսկ արդեն դրանց կանխատեսվող վիճակը բացահայտվել է էքստարպոլացիայի (արտարկման) և ինտերպոլացիայի (միջարկման) մեթոդների օգնությամբ: Բացի դրանից, հետազոտությունում կիրառվել են նաև գիտական վարկածի և գիտական մոդելավորման մեթոդները:

Ժամանակակից աշխարհը փոխվում է մեր աչքի առաջ: Ակնհայտ է, որ այդ փոփոխությունների տեսանելի հատվածն արտահայտվեց Covid-19 (coronavirus-թագաժահր) համավարակի պայմաններում և է՛լ

ավելի է ընդգծվելու հետհամավարակային Աշխարհում: Սակայն, մեր կարծիքով, համավարակը միայն առիթն էր ճգնաժամի արտահայտման, բայց ոչ երբեք՝ պատճառը, այսինքն՝ ներկա ճգնաժամի, որն ապագայում անխուսափելիորեն խորանալու է, պատճառը ոչ թե համավարակն է, այլ, ընդհակառակը, մարդկության զարգացման ներկա հանգրվանն է պատճառ՝ համավարակի միջոցով ճգնաժամի առաջացման: Այս պնդումը համարենք գիտական վարկած-հիպոթեզ,¹ որի ապացուցման համար կհիմնվենք քաղաքակրթական մոտեցման վրա: Նկատենք, որ հիպոթեզի վարկածի անհրաժեշտությունը ծագում է այն ժամանակ, երբ կյանքը պահանջ է դնում բացահայտել կատարված կամ ներկայում կատարվող երևույթի կապերն ու պատճառները և անցյալի ու ներկայի հայտնի հատկանիշների հիման վրա անել եզրակացություն երևույթի ապագա զարգացման հնարավոր ուղղության մասին [4, էջ 97]:

Այսպիսով, Աշխարհի ապագայի նկատմամբ քաղաքակրթական մոտեցման կիրառման հիմքով մեր նախորդ հետազոտություններում [1,2,3] արդեն հիմնավորել ենք, որ մարդկությունը մոտենում է քաղաքակրթական եռաչափ ճգնաժամերի հանգրվանին: Այն պայմանավորված է քաղաքակրթությունների (համամարդկային, համաշխարհային և լոկալ) կյանքի ցիկլային շարժընթացների հանգրվանային ընթացքով և վերջիններիս համադրմամբ: Ամբողջական կրկնաշարադրանքից խուսափելու նպատակով սույն հետազոտության համար շեշտադրենք միայն հետևյալ կարևոր հանգամանքները:

Հասարակական համակարգերի ցիկլային շարժընթացի մասին տեսությունները հանդիսանում են գիտական ժամանակակից հետազոտությունների կարևորագույն ուղղություններից մեկը:² Ընդհանրացնելով առկա մոտեցումները՝ հասարակական համակարգերի ցիկլային շարժընթացի համար կարող ենք առանձնացնել ներքոհիշյալ օրինաչափությունները.

Ա) Ցիկլային շարժընթացը հանդիսանում է հասարակական համակարգերի զարգացման համընդհանուր ձև:

¹ Ըստ ակադ. Լ. Վալեսյանի՝ հիպոթեզը (վարկածը) տրամաբանական դատողությունների արդյունքում ստացված եզրակացությունների, հետևությունների համակարգն է, որի միջոցով մի շարք առկա և սպասվող փաստերի հիման վրա հետևություն է արվում օբյեկտի, երևույթի գոյության, պատճառների, կապերի, ինչպես նաև զարգացման ուղղությունների և ապագայի մասին [4, էջ 96]:

² Ցիկլիզմի գիտական ժամանակակից դպրոցը ներկայացված է Յա. Հերդերենի, Ն. Դ. Կոնդրատևի, Պ. Ա. Սորոկինի, Ա. Ա. Բոգդանովի, Ֆ. Բրոդելի, Ու. Միտչելի, Ի. Շումպետերի, Յու. Յակովևցի աշխատություններով:

Հասարակության մեջ չկա որևէ համակարգ-համակեցության ձև, որ ենթակա չլինի շարժընթացի ցիկլային օրինաչափություններին: Նրանց բոլորի ընթացքին հատուկ է կյանքի ցիկլը՝ որպես մեկ ամբողջություն՝ բաղկացած կյանքի փուլերի հաջորդականությունից:

Ընդ որում՝ ցիկլերը և նրանց փուլերը փոխազդում են և՛ տարածականորեն (փոխկապակցված տարածքային համակարգերում՝ երկրներ, քաղաքակրթություններ), և՛ մարդկային կենսագործունեության ոլորտներում (սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական, հոգևոր-մշակութային, երկրաբնապահապանական):

Մասնագետներն այդ փոխազդեցությունների դրսևորման երեք հիմնական ձև են առանձնացնում [8, էջ 48].

1. **Ռեզոնանսային** – Այսպիսի փոխազդեցությունը մեծացնում է ցիկլի փուլերի տատանումները: Պետք է նկատել, որ այս պարագայում առավել խորությամբ և մեծ տևողությամբ է արտահայտվում նաև ճգնաժամային փուլը:
2. **Խլացնող** – Փոխազդեցության հակառակ արդյունք է ապահովում, երբ նվազում են տատանումները: Այս պարագայում մեղմվում են նաև ճգնաժամային երևույթների ազդեցության հետևանքները:
3. **Ապակառուցող** – Փոխազդեցության այնպիսի դրսևորումն է, երբ խախտվում է ցիկլի կառուցվածքը, և դադարում է նրա բնականոն ընթացքը (օրինակ՝ պատերազմներ, համաճարակներ, տարերային աղետներ):

Ըստ այդմ՝ կարող ենք պնդել, որ մարդկության ներկա հանգրվանում, երբ համադրվում են համամարդկային, համաշխարհային ու լոկալ քաղաքակրթությունների կյանքի ցիկլային շարժընթացների ճգնաժամային հատվածները, ապա եռաչափ ճգնաժամն ապագայում հանդես է գալու ռեզոնանսային, իսկ ներկայում՝ ամբողջապես ապակայացնող բնույթով, որի դրսևորումներից է նաև Covid-19 համավարակը:

Բ) Հասարակական համակարգերի կյանքի ցիկլերը ու դրանց փուլերը ճանաչելի և կանխատեսելի են:

Ի տարբերություն բնական փակ համակարգերի՝ հասարակական բաց համակարգերի պարագայում շարժընթացի ցիկլայնությունը թեև չափելի է, բայց չունի հստակ մաթեմատիկական բնորոշում: Հասարակական համակարգերի զարգացման հետագծի վրա ազդում են տարբեր, այդ թվում՝ նաև պատահական գործոններ:

Հետևաբար, հասարակական համակարգերի ցիկլային շարժընթացի օրինաչափությունները հանդես են գալիս որպես միտումներ, հաճախակի են ենթարկվում անակնկալ շեղումների և առավել դժվար կանխատեսելի են, քան բնական համակարգերը, այսինքն՝ գոյություն չունի համընդհանուր միատարրություն, և դրանց տևողությունն ու պարբերականությունը հնարավոր չէ որոշել մաթեմատիկական կոշտ բանաձևերի միջոցով: Նրանց շարժընթացներում չկան համընդհանուր շաբլոններ, ստանդարտ մեծություններ: Յուրաքանչյուր ցիկլի ինքնատիպությունն արտահայտվում է այդ համակարգը սպասարկող գործոնների յուրահատկությամբ, ցիկլի փուլերի ինքնատիպ տևողությամբ, ինչպես նաև ճգնաժամերի խորության ու հասցված հետևանքների յուրահատուկ ազդեցությամբ: Մինևս ժամանակ այդ բազմազանության մեջ նկատելի են ընդհանուր գծեր և միտումներ: Դա հնարավորություն է տալիս ցիկլերը և ճգնաժամերը որակավորել և խմբավորել, բացահայտել նրանց շարժընթացի օրինաչափությունները և ամենակարևորը՝ հնարավոր է դառնում առավել կամ նվազ հուսալիությամբ, միջնաժամկետ կամ երկարաժամկետ կտրվածքով կանխատեսել ցիկլերի տատանումներն ու ճգնաժամային ցնցումները: Իսկ դա իր հերթին հնարավոր է դարձնում ախտորոշել կոնկրետ ճգնաժամի, ցիկլերի կոնկրետ փուլի բնույթը, կառուցվածքը, տևողությունը և հետևանքները: Որպես արդյունք՝ հասարակությունը հնարավորություն է ստանում ընդունել համապատասխան որոշումներ այնպես, որ ալիքի վերելքի կուլմինացիայում թույլ չտրվի համակարգի «գերտաքացում» և դժվար, բայց անխուսափելի ճգնաժամային ալիքի անցում՝ որքան հնարավոր է կարճ ժամկետում ու նվազագույն կորուստներով:

Ցիկլերի և ճգնաժամերի կանխատեսումը համարվում է հասարակական գիտությունների առավել թույլ զարգացած ուղղություններից մեկը: Այնուամենայնիվ այս խնդրի լուծման համար ձևավորված է և՛ անհրաժեշտ հասարակական պահանջ, և՛ գիտության հասունության համապատասխան աստիճան:

Գ) Ճգնաժամային փուլերն անխուսափելի են [8, էջ 46]

Հասարակական համակարգերի ցիկլային շարժընթացին բնորոշ հաջորդ օրինաչափությունը վերաբերում է ճգնաժամերի պարտադիր բնույթին, այսինքն՝ համակեցության ցանկացած տիպ իր զարգացման ընթացքում պարտադիր կերպով ապրում է ճգնաժամային էտապ: Այն, որքան որ ցավագին, այնքան էլ խիստ անհրաժեշտ է հասարակական

ցանկացած համակարգի շարժընթացին, քանի որ ճգնաժամերը օժտված են մի շարք դրական գործառույթներով՝

- քայքայող (նրանք քայքայում են համակարգի հնացած, բայց դեռևս տիրապետող էլեմենտները, որոնց ներուժն արդեն սպառվել է և արգելակում է զարգացումը),
- ստեղծարար (համակարգը հարստացնում է նոր գենոտիպով և ապահովում է սերնադափոխության գործընթացը),
- ժառանգականության (ձևավորում է նոր համակարգի կամ հնի նոր էլեմենտների ձևավորման ու զարգացման համար պայմաններ):

Այսպիսով, ինչպես արդեն նշել ենք, ժամանակակից աշխարհը փոխվում է մեր աչքի առաջ: Շատերը՝ և՛ վերլուծաբաններ, և՛ գիտնականներ, և՛ պետության ղեկավարներ, միաբերան նշում են, որ այլևս աշխարհը չի լինի այնպիսին, ինչպիսին նախկինում էր: Այն, որ նման փոփոխությունը պարտադրված էր, այսինքն՝ առաջ քաշված գիտական վարկածը՝ համաձայն որի համավարակի միջոցով ճգնաժամի առաջացումը հետևանք է մարդկային գործունեության և ուներ պարտադիր բնույթ, կարելի է հիմնավորված համարել: Բացի դրանից, կարծում ենք, որ եռաչափ ճգնաժամերի ապակայունացնող բնույթն ապագայում կարող է արտահայտվել նմանատիպ մարտահրավերների այլ տեսակների միջոցով նույնպես:

Հիմա ամբողջ խնդիրը համաշխարհային քաղաքակրթության ապագան է, այսինքն՝ **եկել է «ՆՈՐ ԱՇԽԱՐՀ» կառուցելու և նրանում սեփական տեսակի տեղն ու դերը հստակեցնելու ժամանակը:**

Ապագայում սպասվող ամենաբարդ խնդիրը համաշխարհայինացման (գլոբալիզացիայի) և տեղայնացման (լոկալիզացիայի) միտումների դիալեկտիկական ներադաշանկման ապահովումն է: Մասնավորապես, ներկայում սպառվում է համամարդկային քաղաքակրթության երկրորդ գերփուլը, որի հանգրվանային հատվածի համար վճռորոշ է համաշխարհայնացման գործընթացը: Վերջինիս արդյունքում էլ կձևավորվի (արդեն ձևավորվել է) համամարդկային քաղաքակրթությունը՝ որպես մեկ ամբողջություն: Այսպիսով, մարդկային քաղաքակրթության «ձևավորման» փուլի ավարտը կընդգրկի XXI դարի առաջին կեսը, որի արդյունքում ակնառու կդառնա Homo sapiens-ի միասնական ճակատագիրը: Պետք է շեշտենք, որ համավարակի պայմաններում դա արդեն նկատելի է: Դրան զուգահեռ՝ արդեն իսկ պարզ է, որ կուժեղանան նաև տեղայնացման միտումները: Մարդիկ ավելի շատ կձգտեն նույնակականալ

սեփական կան համակեցության տեսակների հետ՝ ընտանիք, ազգ, պետություն: Անհատների ինքնապաշտպանական բնագոյը նրանց մղելու է համակեցության տիրույթ (ընտանիք, ազգ, պետություն), որտեղ ավելի պաշտպանված է, ավելի ապահով է, ավելի լիարժեք է: Անհատների մոտ մեծանալու է պարտականության և պատասխանատվության զգացումը, որը հավասարակշռելու է իրավունքներին: Այս տրամաբանությամբ կփոփոխվի մարդկանց մշակութացման (կրթություն, դաստիարակություն, սոցիալական ինֆորմացիա և այլն) հիմքը: Այն իր հերթին փոփոխության կենթարկի քաղաքական ու տնտեսական կառույցների բնույթը՝ վերջիններս դարձնելով ավելի պատասխանատու, ավելի հավասարակշռված:

Ըստ այդմ, մեր կարծիքով, գալիս է **որակով փոքրերի ժամանակը**: Այն պետությունները, որոնք սեփական արժեքային հենքի վրա կձևավորեն համակեցությունների լիարժեքության մոդելներ, նրանք ավելի պաշտպանված կլինեն ճգնաժամերի պայմաններում, հետևաբար ավելի կենսունակ՝ հետճգնաժամային միջակայքերում, այսինքն՝ հնարավորություն կունենան գլոբալիզացված աշխարհում հավասարակշռել համաշխարհային տիրապետման փորձերը և ըստ այդմ՝ դառնալ համաշխարհային զարգացման կայուն խաղացողներ:

Ասվածը ենթադրում է, որ անհատին «կատարելիության» մոտը, բայց նաև ցանկացած պարտականությունից հրաժարվելու, պատասխանատվությունից խուսափելու, ուրիշների հաշվին սեփական երջանկությունը կառուցելու մոդելներն իր կարևորությամբ զիջելու են ընտանեկան-ազգային երջանկության մոդելներին: «Ամերկյան երազին» գուգահեռ, գուցե նաև փոխարեն, շրջանառության մեջ կդրվեն նոր «երազների» մոդելներ:

Ըստ այդմ՝ ժամանակն է ձևավորելու նաև մեր երազը՝ «Հայկական երազը», որը հանդիսանալու է հայի երջանկության մոդելը գուցե նաև օրինակելի Աշխարհում:

Մինչև «Հայկական երազի» համակարգաստեղծ բաղադրիչներին անդրադառնալը նախ փորձենք հասկանալ «Երազ» և «Ազգային երազ» հասակացությունների ժամանակակից ընկալման ասպեկտները, ինչպես նաև համառոտ վերլուծենք միջազգային փորձը:

Երազը ի սկզբանե բնութագրական է մարդկային գիտակցությանը և հանդիսանում է աշխարհի պատկերի անհատական ու կոլեկտիվ կերտման կարևոր գործիք: Այն հանդիսանում է անհրաժեշտ պայման, դրդապատճառ ու շարժառիթ անհատի ու հասարակության կողմից

իրականության այնպիսի վերափոխման, որի նպատակները նախապես էին ձևակերպված:

Երազը հանդիսանում է երևակայության յուրահատուկ ձև, հետևաբար այն կարող է դրսևորվել ամենատրբեր ձևերով, նույնիսկ տեսիլքների ու ֆանտազիաների միջոցով: Այս պարագայում պետք է շեշտենք, որ երբեմն որպես երազ են ձևակերպվում նաև իրականությունից բացարձակ կտրված մտքի արգասիքները, որոնց դեպքում դրանք վերածվում են իլյուզիաների և ինքնախաբեության: Վերջիններս իրենց տեղն ունեն գեղարվեստական ստեղծագործություններում, արվեստի ամենատարաբեր բնագավառներում և երբեմն անհրաժեշտ են, քանի որ մղում են ստեղծագործելու՝ դառնալով վերջինիս կարևոր շարժառիթ: Սակայն աշխարհում քիչ չեն դեպքերը, երբ մտքի արգասիք հանդիսացող ամենատարբեր անհեթեթություններ դառնում են քաղաքական կարգախոսներ, դրանց իրականացման համար մշակվում և գործի են դրվում ամենատարբեր քաղաքական, տնտեսական և սոցիալական ծրագրեր: Արդյունքում ոչ միայն դեգրադացվում են հասարակությունները, այլև իրական աղետ են դառնում մարդկության համար: Որպես ապացույց բավարար է նշել պանթուրքիզմի և ֆաշիզմի գոյությունները, չնայած այսօր էլ քիչ չեն աֆսուրդի հասնող քաղաքական կարգախոսներն ու պրոյեկտները «ամենաառաջադիմական» ու «ամենաժողովրդավարական» երկրներում:

Հետևաբար, կարող ենք փաստել, որ «Ազգային երազի» կառուցումը պետք է լինի հանունի և ոչ ընդդեմի վրա, պետք է հասարակությանն ու անհատին մղի լիարժեքության՝ սեփական հնարավորությունների իրացման արդյունքում, բայց ոչ երբեք ուրիշների հաշվին:

«Ազգային երազը» անհատին ու հասարակությանը շարժում է առաջ: Մասնագետները նշում են, որ, ի տարբերություն ամենագանազան ոլորտներում ձևակերպված ազգային ծրագրերի, գաղափարների, «Ազգային երազը» ցույց է տալիս հասարակության երջանկության վիճակը [7]:

Այսինքն՝ «Ազգային երազի» միջոցով պետք է բացահայտվի այն նպատակային կենսամիջավայրը, որտեղ անհատը, համակեցությունները և ամբողջ հասարակությունը կունենան լիարժեք մենթալ վիճակ, կոմֆորտի՝ երջանկության լիարժեք զգացում:

Ըստ այդմ՝ մենք առանձնացնում ենք «Ազգային երազի» կառուցման հետևյալ անհրաժեշտ հարթությունները.

- Այն պետք է իր մեջ ներառի հանունի հիմնավորումը, այսինքն՝ հասարակական-ազգային այնպիսի մենթալ ու նյութական վիճակը, որտեղ յուրաքանչյուր անհատ պետք է տեսնի իր հստակ «շահը» և շարժառիթը:
 - Այն պետք է կառուցված լինի ավանադական-հոգևոր հիմքի վրա, որը կբացառի անհատների բնագոյային պահանջմունքների բավարարման հեռնակարը և չի բարոյագրվի հասարակությանը:
- Այն միաժամանակ պետք է լինի խիստ պրագմատիկ-իրատեսական, այսինքն՝ կոնկրետ չափելի տարածության, ժամանակի և նյութական դրսևորման մեջ:

Հակիրճ անդրադառնանք նաև այսօր ակտիվ շրջանառության մեջ գտնվող «ազգային երազների» մի քանի մոդելների:

Բնականաբար առաջինն «Ամերիկյան երազն» է,³ որը դարձել է ամերիկացիների էթնիկ ինքնագիտակցման առանցք, նրանցից ազգային հանրույթ կերտելու գործիք: Օրինակ՝ Ուլիամ Սաֆիրի «Քաղաքական բառարանում» այն սահմանվում է հետևյալ կերպ. «Ամերիկյան երազն ազատության կամ հնարավորությունների իդեալն է, որը ձևակերպվել է «հիմնադիր նախահայրերի կողմից»՝ որպես Ազգի հոգևոր ուժ: Եթե ամերիկյան համակարգը դա ամերիկյան քաղաքականության կմախքն է, ապա ամերիկյան երազը՝ նրա հոգին» [11]:

Ճիշտ է, այն սահմանվում էր միայն ԱՄՆ քաղաքացու համար, բայց արդեն վաղուց համաշխարհային հասարակության ընկալման մեջ ասոցացվում էր հզորության, բարեկեցության, մարդկային անսահման հնարավորությունների հետ: «Ամերիկյան երազը» դարձել է արևմտյան բարեկեցիկ ապրելակերպի հոմանիշ, զարգացածության ցուցիչ: Դրա համար զարգացածությունը, առաջադիմությունը (մոդեռնիզացիան) հաճախ նույնականում էր արևմտականացման (վեստեռնիզացիայի) հետ: Ամերիկյան ապրելակերպը, արժեքներն ու իդեալները վաղուց դարձել էին նպատակային ոչ միայն անհատների, այլև ամբողջ հասարակությունների, ազգերի ու պետությունների համար: Շատերի համար որպես «ազգային երազ» էր սահմանվում բուն արևմտականացումը: Օրինակ՝ Արևելյան Եվրոպայի շատ հասարա-

³ «...Ամերիկյան երազն այն երկրի մասին էր, որտեղ ամեն մարդու կյանք կլիներ լավ, հարուստ և լիարժեք, որտեղ ամեն մեկը հնարավորություն կունենար ստանալ այն, ինչին արժանի է» [10]: Այս տողերի հեղինակն ամերիկացի գրող Ջեմս Ադամսն է: Հենց նրա 1931-ին գրած «Ամերիկայի էպոս» (անգլ. The Epic of America) աշխատությունն է համարվում «Ամերիկայի երազի» բովանդակային հիմքը: Կա պատմություն, որ Ջեմս Ադամսը հրատարակչին խնդրել է գիրքը հրատարակել հենց «Ամերիկյան երազ» վերնագրով, սակայն վերջինս առարկել է՝ պնդելով, որ ոչ մի խելամիտ ամերիկացի 3.5 դոլար չի վճարի ինչ-որ երազի համար [7]:

կությունների համար եվրոինտեգրումը և ՆԱՏՕ-ին անդամագրումը սահմանվում էր որպես ազգային երազանք: Այս համատեքստում պետք է դիտարկել նաև մեր հարևան Վրաստանում ձևավորված «Վրացական երազանքի» հիմքերը: Ճիշտ է, այն միայն քաղաքական պրոյեկտ էր, կոնկրետ նախընտրական գործիք, բայց, այնուամենայնիվ, որպես վրացիների երազանք՝ սահմանվում էր՝ արևոյան արժեքների ներդրում, Եվրոմիությանն ու ՆԱՏՕ-ին ինտեգրում:

Այսօր ակտիվ շրջանառության մեջ է դրված նաև «Չինական մեծ երազը», որի էությունն առաջին անգամ հնչեցրեց ՉԺՀ ներկայիս առաջնորդ Սի Շինպինը:⁴ Նրա հիմքում ընկած է «Չինական հրաշքի» հեղինակ Դեն Սյաոպինի հայեցակարգը. «Մոցիալիզմ՝ չինական առանձնահատկությամբ»: Ըստ այդմ՝ այն իր մեջ խտացնում է հայերնասիրության և բարեփոխումների ոգին, որն ապահովելու է ազգային վերածնունդ և կառուցելու է հզոր պետություն: Պետք է նկատել, որ «Չինական մեծ երազի» համար նույնիսկ կոնկրետ ժամանակ է նշված՝ ՉԺՀ-ի հարյուրամյակը՝ 2049 թվականը, երբ Չինաստանը դառնալու է աշխարհի հզորագույն պետությունը: Այն այսօր հանդիսանում է ՉԺՀ-ի պաշտոնական կուրսը և կարգախոսը, որի իրականացման քայերը հետևողականորեն կատարվում են համաշխարհային հասարակության աչքի առաջ:

Ազգային երազի յուրահատուկ մոդել է ձևակերպված հրեաների մոտ, որի հիմքով Իսրայել պետությունը, շրջափակված ավելի քան 300 մլն. թշնամի արաբներով, ոչ միայն դարձել է բարեկեցիկ երկիր, այլև ակտիվ (շատերի կարծիքով՝ տիրապետող) դերակատարում ունի համաշխարհային տնտեսական ու քաղաքական իրողություններում: «Հրեական երազի» էությունը հզոր Իսրայել պետության ստեղծումն է՝ որպես աշխարհասփյուռ հրեաների հայրենիք, ոչ միայն նրանց ինքնության, այլև ապահովության, անվտանգության և հզորության երաշխիք: Իսրայել պետության անկախության հռչակագրում հստակ նշված է. «Իսրայել պետությունը պետք է դառնա աշխարհի սփռված բոլոր հրեաների հայերնադարձության ու միավորման կենտրոնը: Այն պետք է կառուցվի արդարության, ազատության և խաղաղության հիմքով՝ համաձայն հրեա մարգարեների իդեալների» [6]:

⁴ Սի Շինպինի կողմից «Չինական մեծ երազ» եզրույթն առաջին անգամ հնչեցվել է 2012-ի նոյեմբերի 29-ին Չինաստանի ազգային թանագարանում կազմակերպված «Վերածննդի ճանապարհ» ցուցահանդեսի բացման արարողակարգային ելույթում [9]:

Ընդհանարցնելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք վստահաբար պնդել, որ առկա են աշխարհաքաղաքական, աշխարհանտնտեսական և աշխարհամշակութային բոլոր հիմքերը՝ ձևակերպելու, զարգացնելու և իրացնելու «Հայկական երազ» քաղաքակրթական հայեցակարգը:

Ըստ այդմ՝ մեր նպատակն է այս հայեցակարգը ներդնել հասարակական շրջանառության մեջ, ապահովելու համար գիտական, հոգևոր-մշակութային, սոցիալ-տնտեսական, քաղաքական նպատակային բանավեճի անհրաժեշտ բազա:

«Հայկական երազ» քաղաքակրթական հայեցակարգի համար առաջարկում ենք համակարգաստեղծ բաղադրիչների հետևյալ ամբողջությունը.

Հանունի հարթություն – Հայկական քաղաքակրթության լիարժեքության ապահովում:

Դա ենթադրում է, որ պետք է ապահովվի մեր քաղաքակրթական ինքնատիպության բոլոր բաղադրիչների (ընտանիք-գեն-լեզու-հավատք-մշակույթ-պետություն) լիարժեք իրացման համար անհրաժեշտ կենսամիջավայր: Աշխարհի բոլոր հայերի համար երջանկության մոդելը պետք է իրացվի բոլոր բաղադրիչների ներդաշնակման միջոցով: Բոլոր հայերը պետք է ձգտեն այդ բաղադրիչների կատարելիության:

Ավանդական-հոգևոր հարթություն – Հայկականության հզորության վերադարձ:

Հայ լինելը, հայկականությամբ ապրելն ու կենսագործելը ոչ միայն պետք է ասոցացվի էթնիկ բավարարվածության, այլև հզորության, ապահովության, անվտանգության, արդարության ու առաջադիմության հետ: Հայ լինելն ու հայկականությամբ ապրելը պետք է լինի երջանկության բավարարման ցուցիչ:

Պրագմատիկ-իրատեսական հարթություն – «Հայկական երազի», հայի երջանկության ապահովման միակ երաշխավորը հայկական հզորագույն պետությունն է, որի կայացմանն ուղղված քայլերը պետք է դառնան ցուցիչ և չափանիշ ազգային, քաղաքական, քաղաքացիական կառույցների և, ինչու չէ, նաև անհատների գործունեության համար:

**«АРМЯНСКАЯ МЕЧТА» КАК ЦИВИЛИЗАЦИОННАЯ КОНЦЕПЦИЯ:
ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ, ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ И ГЕОЭКОНОМИЧЕСКИЕ
ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ**

Нерсисян А. О.

В статье обсуждались предпосылки, возможности и перспективы формирования всеобщей концепции развития армянской цивилизации.

Последние рассматривались под логикой меняющегося мира, когда на новом этапе циклического движения жизни общечеловеческой цивилизации необходимо уточнить свои приоритеты. В соответствии с этим предлагается всеобщая концепция "армянская мечта", которая будет иметь конкретное проявление в пространстве и во времени.

Полученные в результате исследования выводы и предложения могут стать предметом общественных, в том числе научных, культурных, экономических и социально-политических дебатов.

Ключевые слова: глобализация, новый мир, армянская мечта, цивилизация, культуризация общества, мощное государство.

**ARMENIAN DREAM AS CIVILIZATION CONCEPT: GEOPOLITICAL,
GEOGRAPHICAL AND GEO-ECONOMIC PREREQUISITES FOR
FORMATION
Nersisyan A. O.**

The article touched upon the prerequisites, opportunities and prospects for the formation of a universal concept of the development of Armenian civilization. The latter were considered under the logic of a changing world, when at a new stage of the cyclical movement of life of a human civilization it is necessary to clarify their priorities. According to this, the universal concept of "Armenian dream" is proposed, which will have a concrete manifestation in space and time.

The findings and proposals of the study can be the subject of public debate, including scientific, cultural, economic and socio-political debates.

Keywords: globalization, new world, Armenian dream, civilization, culturalization of society, powerful state.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ներսիսյան Ա. Հայկական քաղաքակրթությունը լոկալ քաղաքակրթությունների ձևավորման համատեքստում// ՇՊՀ գիտ. Տեղեկագիր: 2019: № 1, Ա Պրակ: Էջ 128-134:
2. Ներսիսյան Ա. «Քաղաքակրթություն» գիտական կատեգորիայի հիմունքները: Հասկացության գիտական մեկնաբանման փորձ// ՇՊՀ Գիտ. տեղեկագիր: 2017: N 1, Բ պրակ: Էջ 56-65:

3. Ներսիսյան Ա. «Քաղաքակրթություն» բուրգի ներքին կառուցվածքը// ՇՊՀ Գիտ. տեղեկագիր: 2018: N 1, Բ պրակ: էջ 181-189:
4. Վալեսյան Լ. Աշխարհագրական կանխատեսում: Եր.: ԵՊՀ հրատ.: 2008: 262 էջ:
5. Декларация Независимости Израиля,
https://www.knesset.gov.il/docs/ru/megilat_ru.htm (25.02.2007):
6. Сухадольская Л. Л. «Китайская мечта» и новая дипломатия Китая,
<https://cyberleninka.ru/> (16.04.2016):
7. Терновая Л. О. Национальная мечта как индикатор и инструмент формирования политической реальности, журнал «Мировые проблемы и внешняя политика»,
<https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnaya-mechta-kak-indikator-i-instrument-formirovaniya-politicheskoy-realnosti/viewer> (10.05.2016):
8. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Цивилизация: прошлое и будущее. М. Институт экономических стратегий. 2008. 576 с.
9. Malcolm Moore. Xi Jinping calls for a «Chinese Dream». www.telegraph.co.uk. (17. 03. 2013)
10. What is The American Dream? Library of Congress. American Memory.
<http://www.loc.gov/teachers/classroommaterials/lessons/> (22.08.2013)
11. William Safire New Political Dictionary. New York. Random House 1993. 457 p.

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Ներսիսյան Ա. Հ. – աշխարհագրական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Շիրակի պետական համալսարան
Էլ. փոստ armennersisyan@mail.ru

Տրվել է խմբագրություն՝ 15.04.2021
Գրախոսվել է՝ 26.05.2021